



GDAŃSK

[www.gdansk.pl](http://www.gdansk.pl)

# Procedury, strategie zarządzania kryzysem w szkole

opracowane przez Zespół ds. Przeciwdziałania Problemom Wychowawczym, działający  
na podstawie Zarządzenia Nr 1424/06 Prezydenta Miasta Gdańska, z dnia 5.12.2006r.

**Redakcja materiałów: Krzysztof Sarzała**

## SPIS TREŚCI

<b>Część I. Wprowadzenie</b>	3
<b>Część II. Podstawowe założenia</b>	4
<b>Część III. Propozycje zmian systemowych dla Miasta Gdańska</b>	4
<b>Część IV. Zakres kompetencji instytucji działających na rzecz Miasta w zakresie działań kryzysowych</b>	5
<b>Część V. Procedury ogólne</b>	7
Ogólny schemat zarządzania kryzysem w szkole	7
Realizatorzy działań kryzysowych	8
Przykładowy zakres obowiązków pracowników szkoły, na wypadek krytycznych zdarzeń szkolnych	9
Działania interwencyjne – lista sprawdzająca ogólna	10
Interwencja Policji	11
Interwencja Straży Miejskiej	12
<b>Część VI. Procedury szczegółowe</b>	14
Sposób reagowania – zamach samobójczy ucznia	14
Lista sprawdzająca – zamiar samobójczy ucznia	15
Lista sprawdzająca – ryzyko ponownej próby samobójczej	16
Sposób reagowania – żałoba po śmierci ucznia (uwaga: za wyjątkiem śmierci samobójczej)	16
Sposób reagowania – konieczność zawiadomienia o śmierci ucznia	17
Sposób reagowania – epizod psychotyczny ucznia	18
„10 tez o schizofrenii” – podstawowe informacje na temat choroby opracowane przez Światowe Towarzystwo Psychiatryczne (WPA)	19
Sposób reagowania – nadużywanie środków odurzających	20
Wskazówki do postępowania z uczniem, który chce okaleczyć siebie lub innych	21
Sposób reagowania: incydent bombowy	21
Kontakt z mediami w sytuacji kryzysowej	23
<b>Część VII. Załączniki</b>	24
Załącznik 1. Propozycja powołania Miejskiego Rzecznika Praw Dziecka i Ucznia – do konsultacji	24
Załącznik 2. Propozycja Kodeksu Etyczno-Zawodowego Pedagoga – do konsultacji	25
Załącznik 3. Słowniczek używanych pojęć	27
Załącznik 4. Skład osobowy Zespołu ds. Przeciwdziałania Problemom Wychowawczym	30
Załącznik 5. Bibliografia	31

# Procedury, strategie zarządzania kryzysem w szkole

\* Gwiazdką w tekście oznaczono terminy, które są objaśnione w słowniczku używanych pojęć

*Motto: „Gdańsk ufa młodym”*

## Część I. Wprowadzenie

Gdańsk ufa młodym ludziom. Miasto Gdańsk będzie takie, jacy będą jego obywatele. Przyszłość Miasta jest tożsama z przyszłością jego – dziś nieletnich, jutro dorosłych – mieszkańców. Znakomita, choć ponad sto lat temu napisana i nieco kontrowersyjna praca Emila Durkheima – studium samobójstwa – ujawnia, że źródłem wielu, jeśli nie większości, prób samobójczych staje się anomia, czyli rozpad świata tradycyjnych wartości. Radykalnie zmieniające się standardy moralności, obyczajów i stylów życia są wynikiem rozwarstwowanego podziału pracy w nowoczesnym świecie. Znacznie później Antoni Kempniński pisał o chorobie psychicznej jako reakcji ludzi wrażliwych na zbyt szybkie tempo przemian i brutalność świata. To rzeczywistość społeczna, jego zdaniem, odciska w ludzkiej psychice swoją wieloznaczność i brak trwałych punktów orientacyjnych. Dziś świat znów przyspieszył, a problemy człowieka pozostają te same. Jerzy Mellibruda w „Pułapce niewybaczalnej krzywdy” pokazał okrutny związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy doświadczeniem krzywdy, zachwianiem porządku zewnętrznego i wewnętrznego, a wyniszczającymi strategiami przetrwania, w tym agresją i sztywnym dogmatyzmem postaw. Brak orientacji, poczucie bezsensu, bezcelowość istnienia, egzystencjalna rozpacz i osamotnienie. Te niebezpieczeństwa zagrażają, w sposób szczególny, młodym ludziom. Na ich przyspieszony w okresie dojrzewania rozwój osobniczy nakłada się galopująca zmienność kulturowych i społecznych odniesień i liczne krzywdy, a w tradycyjny, rodzinny model wychowania wdzierają się znacznie skuteczniejsza ulica i kultura masowa. Wrażliwość, będąca przywilejem młodego wieku, zaostrza jeszcze kontury zjawisk i zwiększa intensywność reakcji. Anomia rodzi dojmujące poczucie bezsensu. Agresja dorosłych rodzi agresję i generalną niechęć do takiego urządzenia świata, w którym wielu ludzi nie znajduje dla siebie miejsca. Wystarczą niesprzyjające okoliczności, takie jak trudna sytuacja finansowa w domu, brak pracy i perspektyw życiowych, choroba albo tragedie, takie jak przemoc w rodzinie, aby sięgnąć po niebezpieczne sposoby wyrażania swego sprzeciwu wobec otaczającej rzeczywistości. Nic zatem dziwnego, że światowe statystyki przestępczości nieubłagane wskazują na ludzi młodych, zwłaszcza młodych mężczyzn z niższych klas społecznych, jako głównych autorów niepożądanych społecznie zachowań. W ten oto sposób wzajemne oddziaływanie świata i jednostki znajduje swoją syntezę w postawach destrukcyjnych i autodestrukcyjnych.

Autorzy niniejszego opracowania szanują i pragną promować ideę zaufania pomiędzy światem dorosłych a światem dzieci, które może i powinno być podstawą do skutecznych interakcji wychowawczych oraz reagowania na krytyczne wydarzenia w środowisku szkolnym lub opiekuńczo-wychowawczym. Swoiste „pokojuowe współistnienie” jest jedynym skutecznym sposobem zniwelowania efektu „śnieżnej kuli” której głównym, wyniszczającym spoiwem są lęk i niewiedza.

## **Część II. Podstawowe założenia**

Procedury i strategie, jakie przedstawiamy, pomyślane zostały jako narzędzie efektywnego reagowania na trudne lub zaskakujące sytuacje wychowawcze, które powinny być niezwłocznie zaaplikowane w systemowe działania miejskie, m.in. w inne działania, przewidziane Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych do 2015 roku, jak również działania związane z Gminnym Programem Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Programem Zapobiegania Narkomanii, Procedurą Pomocy Dziecku Krzywdzonemu i in.

Proponujemy plany i zmiany w systemie miejskim w odpowiedzi na powracające regularnie i wciąż spodziewane „fale” naprzemiennie: narastającego i malejącego zagrożenia – przemocą, przestępczością, aktami gwałtownego wandalizmu i autodestrukcji dokonywanymi przez młodych ludzi, a także na tragedie wywołane tymi zachowaniami. Niniejsza praca jest też próbą szybkiej odpowiedzi profesjonalistów na tragedię gdańskiego Gimnazjum Nr 2.

Szczególny obowiązek reagowania na niepokojące sygnały i zachowania uczniów spoczywa na nauczycielach. Szkoła, z racji swojego charakteru i swoich funkcji zobowiązana jest do wczesnego rozpoznawania problemów i podejmowania oddziaływań profilaktycznych (uprzedzających), wychowawczych (interwencyjnych), a czasami także resocjalizacyjnych (naprawczych).

Podstawowym celem tego opracowania jest pokazanie, jak skutecznie zarządzać kryzysem w szkole, czyli jak redukować czynniki mające wpływ na wzrost skutków destrukcyjnych oraz jak wzmacniać czynniki ochronne.

Założenia wstępne:

- działania prewencyjne powinny mieć pierwszeństwo przed restrykcjami, co nie oznacza rezygnacji z mądrego, dobrze uzasadnionego nacisku wychowawczego;
- jedynie skoordynowane, wielopłaszczyznowe, komplementarne działania różnych podmiotów mogą doprowadzić do osiągnięcia zakładanych celów;
- różne podmioty i organa miejskie winny prezentować i promować jedną, spójną strategię w zakresie przeciwdziałania kryzysom wychowawczym;
- proponowane działania muszą mieć charakter systemowy, tj. wymogiem jest objęcie koncepcją, działaniem i badaniem skuteczności wszystkich aspektów krytycznych sytuacji wychowawczych;
- strategie powinny być strukturą dynamiczną, tj. uwzględniającą aktualny stan wiedzy, refleksji i działań w obszarze przeciwdziałania przestępczości, interwencji kryzysowej, profilaktyki uzależnień i in.;
- działania podejmowane w momencie kryzysu (interwencyjne) powinny być maksymalnie uproszczone;
- strategie: ich procedury, algorytmy stanowiąc mogą jedynie ośnowę działań, których uszczegółowienie powinno być dostosowane do lokalnych warunków i odmienności każdego środowiska szkolnego.

## **Część III. Propozycje zmian systemowych dla Miasta Gdańska**

Proponuje się wprowadzenie następujących zmian w miejskim systemie skoordynowanych działań oświatowych, socjalnych, zdrowotnych:

- Doprowadzenie do wzmocnienia roli pedagoga i psychologa szkolnego poprzez zapewnienie im odpowiedniego wsparcia (patrz: załącznik nr 2).
- Sprawienie, aby szkolny pedagog lub psycholog w ramach działań szkoły:
  - monitorował ryzykowne sytuacje wychowawcze i stan emocjonalny uczniów;

- prowadził stałe konsultacje na rzecz uczniów, rodziców, nauczycieli;
- udzielał podstawowej pomocy psychologicznej uczniom (w formach: indywidualnych spotkań i zajęć grupowych, np. socjoterapeutycznych);
- podejmował działania profilaktyczne związane z ryzykownymi sytuacjami wychowawczymi w środowisku szkolnym;
- pełnił rolę lidera w Szkolnych Zespołach Kryzysowych (SZK)\*.
- Zintegrowanie działań rejonowych szkół, poradni psychologiczno-pedagogicznych, filii pracy socjalnej MOPS, oferty zajęć socjoterapeutycznych.
- Utworzenie Centrum Kryzysowego dla Szkół na bazie jednej z istniejących poradni psychologiczno-pedagogicznych.
- Rozwinięcie sieci publicznych i niepublicznych placówek socjoterapeutycznych (szkolnych, środowiskowych, dworcowych, in.), utworzenie ośrodków socjoterapii, klubów młodzieżowych, turnusowych ośrodków socjoterapii, wdrożenie standardów socjoterapii w placówkach miejskich.
- Zapewnienie możliwości pełnej realizacji orzeczeń sądowych o umieszczeniu młodzieży w placówkach interwencyjnych i resocjalizacyjnych w ramach jednego województwa, dostosowanie profilu placówek do potrzeb orzecznictwa.
- Wdrażanie projektów probacji alternatywnej\* dla pobytu młodzieży w placówkach resocjalizacyjnych i zakładach poprawczych.
- Powołanie Miejskiego Rzecznika Praw Dziecka i Ucznia (patrz: załącznik nr 1).
- Dokonanie korekt w miejskich procedurach („Procedura pomocy dziecku krzywdzonemu”, „Niebieskie Karty”, innych, w ten sposób, aby zapewnić szybkie i skuteczne interwencje służb w sytuacjach zagrażających zdrowiu i życiu dzieci), doprowadzenie do faktycznego zintegrowania różnych procedur i programów, np. przez stworzenie mechanizmów wymiany informacji i danych o osobach zagrożonych oraz o podejmowanych działaniach.

## **Cześć IV. Zakres kompetencji instytucji działających na rzecz Miasta w zakresie działań kryzysowych**

### **Wydział Edukacji Urzędu Miasta**

1. Kierowanie placówki do wyspecjalizowanych jednostek pomocowych
2. Wystąpienie do Straży Miejskiej i Policji o zabezpieczenie terenu
3. Pomoc prawna
4. Zabezpieczenie finansowe
5. Wsparcie w kontaktach z mediami (ustalenie wspólnych komunikatów)
6. Wsparcie w przygotowaniu Szkolnych Zespołów Kryzysowych (skład, kwalifikacje, kompetencje) oraz wewnętrznych planów kryzysowych
7. Pomoc w realizacji potrzeb szkoleniowych kadry

### **Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej**

1. Informowanie o sytuacji rodzinnej w przypadku, gdy rodzina ucznia objęta jest pomocą MOPS (kontakt szkoły z pracownikami socjalnymi w zespołach pracy socjalnej)
2. Udzielanie pomocy w formie świadczeń pieniężnych i niepieniężnych, pomoc w formie poradnictwa specjalistycznego:
  - prawna (pomoc w przygotowaniu pism sądowych, informowanie o prawach i uprawnieniach),

- psychologiczna (diagnoza sytuacji rodzinnej, pomoc psychologiczna osobom i rodzinom znajdującym się w kryzysach, pomoc w rozwiązywaniu problemów w rodzinie, w przypadku konieczności stosowania innych form oddziaływania na rodzinę – terapeutycznej, medycznej – kierowanie do ośrodków i instytucji specjalistycznych),
- pedagogiczna (diagnoza sytuacji rodzinnej, pomoc ukierunkowana na rozwiązywanie problemów wychowawczych, trudności rodzinnych, wzmacnianie postaw rodzicielskich, prowadzenie interwencji, kierowanie dzieci lub rodziców do specjalistycznych instytucji i ośrodków).

### **Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne (PPP)**

1. Konsultowanie i wspieranie działań dyrektora, pedagoga, psychologa szkolnego lub nauczyciela tj. osób, które na bieżąco monitorują problem zaistniały w szkole, współdziałają w działaniach Szkolnego Zespołu Kryzysowego;
2. Rozmowy indywidualne z osobą lub osobami, których dotyczy sytuacja kryzysowa, mające na celu:
  - udzielenie emocjonalnego wsparcia i rozładowanie napięć;
  - szacowanie stanu emocjonalnego;
  - zdiagnozowanie problemu;
  - określenie aktualnych potrzeb.
3. Udzielanie pomocy na terenie Poradni, której celem może być:
  - zdiagnozowanie środowiska dziecka pod kątem warunków socjalno-bytowych, stopnia zaspakajania podstawowych potrzeb psychicznych, oraz możliwej pomocy – wsparcia emocjonalnego na terenie domu;
  - rozpoznanie problemu;
  - zaproponowanie odpowiednich form pomocy psychologicznej, pedagogicznej, psychiatrycznej na terenie poradni;
  - pokierowanie dziecka i / lub jego rodziny do odpowiednich instytucji oferujących pomoc psychologiczną.
4. Ustalenie z pracownikami placówki odpowiedniego postępowania wobec osoby lub osób, których dotyczy sytuacja kryzysowa.
5. Ustalenie długoterminowych działań dla osoby i / lub osób, których dotyczy kryzys:
  - przeprowadzenie działań warsztatowych w klasie;
  - propozycja indywidualnych konsultacji dla osób chętnych na terenie szkoły lub poradni.
6. Wsparcie w przygotowaniu Szkolnych Zespołów Kryzysowych (skład, kwalifikacje, kompetencje) oraz wewnątrzszkolnych planów kryzysowych).
7. Udział w działaniach Szkolnego Zespołu Kryzysowego – w sytuacjach wymagających wsparcia ogólnego.

### **Centrum Interwencji Kryzysowej PCK**

W działaniach uprzedzających:

1. pomoc w opracowaniu planów kryzysowych – wewnątrzszkolnych;
2. pomoc w ustaleniu kompetencji, niezbędnych umiejętności członków Szkolnych Zespołów Kryzysowych;
3. pomoc w oszacowaniu potrzeb szkoleniowych kadry.

W działaniach interwencyjnych:

1. udział w działaniach Szkolnego Zespołu Kryzysowego – w sytuacjach wymagających wsparcia specjalistycznego, m.in. pomoc w oszacowaniu szkód, poziomu ryzyka, zaplanowaniu pierwszych działań interwencyjnych, in.
2. wsparcie psychologiczne kadry w radzeniu sobie z ostrym kryzysem;
3. udział w planowaniu dalszych działań interwencyjnych i konstruowaniu planu kryzysowego adekwatnego do zdarzeń;
4. w porozumieniu z władzami oświatowymi – koordynacja działań kryzysowych.

W działaniach naprawczych:

1. współudział w realizacji programów konsultacji, poradnictwa specjalistycznego, pomoc w realizacji sesji debriefingu\*;
2. udzielanie pomocy terapeutycznej osobom przejawiającym objawy zaburzeń potraumatycznych\*.

## Część V. Procedury ogólne

### Ogólny schemat zarządzania kryzysem w szkole

*Kryzys, jako sytuacja nieodmiennie zaskakująca, mimo iż czasami przewidywana i spodziewana wymaga m.in. osobistego opanowania, adekwatnych, rzeczowych reakcji i poczucia odpowiedzialności. Ważne cechy ułatwiające skuteczne reagowanie na kryzys mogą być cechami osobniczymi lub wyuczonymi. Jednak bardzo dużo zależy od opanowanych schematów działania, które jak algorytm prowadzą „krok po kroku” wykonawcę, ułatwiając podejmowanie trudnych decyzji.*

Proponujemy ogólny schemat reagowania na różne zdarzenia kryzysowe:

- okres przed kryzysem – działania uprzedzające;
- okres kryzysu i bezpośrednio po kryzysie – działania interwencyjne;
- później – działania naprawcze.

Działania uprzedzające:

- zebranie informacji o skali zjawisk mających wpływ na powstanie kryzysu (identyfikacja potencjalnych ofiar, czynników spustowych, in.);
- poznanie dostępnej infrastruktury pomocy;
- poznanie skutecznych i dostępnych form pomocy;
- opracowanie planów kryzysowych i działań wg. algorytmów\*, w tym procedur powiadamiania, ochrony i wsparcia psychicznego;
- praktyczne uzgodnienie form i zasad współpracy z potencjalnymi partnerami – uzgodnienie planów kryzysowych z poszczególnymi służbami (policją, strażą pożarną, wydziałem zarządzania kryzysowego, Centrum Interwencji Kryzysowej (CIK), in.);
- wyznaczenie członków Szkolnego Zespołu Kryzysowego;
- ustalenie lokalizacji zbierania się SZK;
- rozpoznanie potrzeb szkoleniowych kadry;
- przeszkolenie i ćwiczenia w zakresie stosowania procedur, działań wynikających z planów kryzysowych;
- wizualizowanie procedur, planów inne formy promocji – druk plakatów, ulotek, skryptów;
- przygotowanie zarządzających szkołą oraz SZK do działań w kryzysie;
- “oswajanie” z psychologicznymi konsekwencjami narażenia na stres pourazowy, przekazywanie sugestii co do roli wzajemnej pomocy, pomocy specjalistycznej, ryzyka zachowań, reakcji destrukcyjnych.

### Działania interwencyjne:

- ochrona, kierowanie, łączenie\*;
- działania formalne - powiadamianie organów nadrzędnych;
- zebranie Szkolnego Zespołu Kryzysowego;
- gromadzenie informacji o zdarzeniu, wstępna diagnoza;
- koordynowanie napływających informacji;
- inwentaryzacja problemów;
- szacowanie priorytetów, nadawanie rangi: umiarkowanie ważne / bardzo ważne / ekstremalnie ważne;
- ocena potrzeb;
- informowanie;
- koordynowanie i właściwe wykorzystanie zasobów ludzkich, oferowanej pomocy;
- doraźna pomoc psychologiczna – defusing\*.

### Działania naprawcze:

- koordynacja współpracy z innymi zaangażowanymi w działania instytucjami;
- ocena potrzeb – ustalenie w jaki sposób zdarzenie wpłynęło na stan psychiczny ludzi (uczniowie, personel, rodzice) i funkcjonowanie szkoły;
- opracowanie programów poradnictwa kryzysowego adresowanego do poszczególnych grup – w tym uczniów i rodziców;
- koordynacja pracy osób zaangażowanych w pomaganie poszkodowanym, w tym:
  - rozdzielanie zadań,
  - monitorowanie stresu,
  - budowanie powiązań,
  - gromadzenie i udostępnianie materiałów,
  - stałe gromadzenie informacji zwrotnych o efektywności działań;
- debriefing\*;
- kierowanie do specjalistów.

## **Realizatorzy działań kryzysowych**

*Realizacja wszelkich działań kryzysowych dotyczy bezpośrednio zaangażowanych w kryzys placówek, jak i instytucji nadzorujących, interweniujących i wspierających. Nawet najlepiej przygotowana szkoła nie poradzi sobie sama ze zdarzeniami o szczególnie ostrym, dramatycznym przebiegu. W niektórych jednak sytuacjach posilkowanie się zewnętrznymi zasobami nie jest konieczne, a sukces zależy od sprawności zasobów wewnętrznych. Poniżej przedstawiamy próbę uporządkowania zasobów: „mapę”.*

### 1. Szkoła (obszar działań wewnętrznych):

- powołanie Szkolnego Zespołu Kryzysowego;
- opracowanie lub adaptacja znanych procedur na wypadek konkretnych zdarzeń;
- omówienie poszczególnych procedur w ramach innych zespołów szkolnych, np. wychowawczego;
- podejmowanie działań interwencyjnych przez wychowawców, nauczycieli, pedagogów, psychologów – niezwłoczne reagowanie na krytyczne zdarzenia wychowawcze;
- zwracanie się po pomoc i interwencję do instytucji wymiaru sprawiedliwości, wojska, OC, policji, straży miejskiej, straży pożarnej, pogotowia ratunkowego (wg kompetencji służb);
- podejmowanie współpracy z placówkami wsparcia ogólnego i specjalistycznego;
- organizowanie szkolnych form pomocy i wsparcia (np. udzielanie konsultacji pedagogicznych, zajęć socjoterapeutycznych, in.);



2. Placówki wsparcia ogólnego (Wydział Edukacji UM, Kuratorium Oświaty, PPP, Rzecznik Praw Dziecka, in.):

- wsparcie w działaniach kryzysowych wg kompetencji;
- nadzór merytoryczny;
- badanie, monitorowanie skuteczności;
- edukacja;
- organizowanie treningów;
- koordynowanie wsparcia specjalistycznego.

3. Placówki wsparcia specjalistycznego (CIK, placówki pomocy społecznej, ZOZ-y, lecznictwo uzależnień, placówki socjoterapeutyczne\*, terapeutyczne, resocjalizacyjne\*):

- wsparcie w rozwiązywaniu konkretnych problemów wychowawczych, sytuacji kryzysowych, podejmowanie działań prewencyjnych i badań przesiewowych na różnych etapach działania.

## **Przykładowy zakres obowiązków pracowników szkoły, na wypadek krytycznych zdarzeń szkolnych**

*Skuteczność działania w kryzysie zależy od klarownego podziału obowiązków między pracownikami szkoły. W dobrym zespole każdy musi wiedzieć co ma robić, jakie są wobec niego oczekiwania, czego może oczekiwać od innych.*

o Pielęgniarka, lekarz (jeśli są dostępni):

- udzielanie pierwszej pomocy przedmedycznej;
- zgłaszanie potrzeb pomocy medycznej (wg. oceny zagrożenia życia, zdrowia);
- aranżowanie osób towarzyszących uczniom odwożonym się do szpitali;
- udzielanie uczniom informacji o ew. konsekwencjach dla zdrowia, jakie niesie ze sobą incydent;
- przekazanie lekarzom kluczowych informacji o sytuacji, poszkodowanych.

o Wychowawca, inni nauczyciele:

- powiadomienie uczniów w klasie i podjęcie tematu w dyskusji (jeśli jest to właściwe);
- niezwłoczne zidentyfikowanie uczniów potrzebujących porady, pomocy i zawiadomienie o tym psychologa, pedagoga lub specjalistę wspierającego szkołę;
- eskortowanie uczniów szczególnie pobudzonych, roztrzęsionych do miejsca udzielania pomocy;
- monitorowanie stanu uczniów w okresie późniejszym;
- towarzyszenie uczniom rannym, chorym;
- angażowanie zespołu klasowego w konstruktywne lub pożądane formy aktywności (w zależności od rodzaju zdarzenia);
- zmniejszanie dolegliwości skutków (w okresie po zdarzeniu).

o Pedagog, psycholog:

- koordynowanie działań związanych z pomocą psychologiczną, w tym zgłaszanie zapotrzebowania wsparcia w tym zakresie;
- stałe udzielanie informacji – informacja jest podstawową formą pomocy w sytuacji krytycznej;
- pozostawanie w stałym kontakcie z wychowawcami;
- kontaktowanie się z sąsiednimi szkołami w sprawie ew. wsparcia w opiece nad uczniami;
- prowadzenie ewidencji uczniów, którym należy udzielać pomocy;
- informowanie rodziców / opiekunów prawnych o konieczności udzielania pomocy i zachęcanie do kontynuowania stosownych form pomocy poza szkołą;
- pomoc rodzicom w zrozumieniu podstawowych, typowych reakcji ich dzieci na zdarzenie kryzysowe;
- pomoc pracownikom szkoły w radzeniu sobie z własnymi reakcjami na zdarzenie kryzysowe.

o Sekretariat szkoły:

- zawiadamianie członków Szkolnego Zespołu Kryzysowego o miejscach, terminach spotkań;
- kierowanie służb interwenujących do miejsca incydentu, udzielanie informacji o topografii budynku, specyficznych cechach sytuacji;
- kierowanie wszelkich telefonów, zapytań od mediów do osoby / instytucji wyznaczonej do kontaktów z mediami.

## **Działania interwencyjne – lista sprawdzająca ogólna**

*Ta lista stanowi narzędzie dla kadry zarządzającej szkołą na wypadek różnych krytycznych zdarzeń w szkole. Jej celem jest uporządkowanie działań i sprawdzenie, czy wszystkie niezbędne czynności zostały wykonane: sprawdź, co już zrobiłeś, co Cię jeszcze czeka. Warto wcześniej zapamiętać najważniejsze czynności do wykonania.*

### **1. OSZACUJ ZDARZENIE**

- a) ustal i potwierdź rodzaj zdarzenia;
- b) pozyskaj kluczowe informacje (co się stało, kto był zaangażowany, kto był świadkiem, jak zdarzenie się zaczęło).

### **2. WEZWIJ POMOC**

- a) w uzasadnionych sytuacjach – zadzwoń na Policję (997, 112), straż pożarną (998, 112), pogotowie ratunkowe (999, 112), Straż Miejską (986, 112);
- b) rozpocznij realizację szkolnych procedur: ewakuacji, przeciwpożarowej, bombowej, inne (w zależności od zdarzenia);
- c) wezwij Szkolny Zespół Kryzysowy;
- d) w uzasadnionych sytuacjach – wezwij placówkę wsparcia (np. PPP, Centrum Interwencji Kryzysowej 058 511 01 21, 058 511 01 22).

### **3. CHROŃ, ZAWIADAMIAJ**

- a) zawiadom przez ogłoszenie (lub w inny dostępny sposób) personel szkoły;
- b) chroń (odizoluj) wszystkich, którzy byli narażeni na niebezpieczeństwo;
- c) podejmij działania zapobiegające dezinformacji, chaosowi.

### **4. ZABEZPIECZ BUDYNEK, TEREN I KIERUJ (w zależności od rodzaju zdarzenia)**

- a) upewnij się, że wszyscy pozostali uczniowie (personel) są bezpieczni;
- b) zarządzaj zamknięcie drzwi wejściowych;
- c) zamknij drzwi wewnętrzne tam, gdzie to możliwe;
- d) bądź w kontakcie z personelem szkoły, aby monitorować sytuację;
- e) łagodnie kieruj uczestnikami zdarzeń.

### **5. CZEKAJ NA SŁUŻBY INTERWENIUJĄCE**

- a) na bieżąco zawiadamiaj jednostkę policji / straży pożarnej o przebiegu zdarzeń, monituj o zmianach;
- b) zbierz świadków, poszkodowanych w zdarzeniu, jeśli to możliwe;
- c) idź do miejsca, z którego można zarządzać akcją i czekaj na wezwaną służbę;
- d) zbierz kluczowe informacje niezbędne do dalszych działań.

6. USTABILIZUJ ELEMENTY SKŁADAJĄCE SIĘ NA SYTUACJĘ, KIERUJĄC SIĘ BEZPIECZEŃSTWEM
  - a) zapewnij udzielanie pierwszej pomocy przedmedycznej rannym (zapewniając bezpieczeństwo uczestnikom);
  - b) sprawdź obecność uczniów i personelu;
  - c) zawiadom rodziców / opiekunów prawnych uczniów;
  - d) zabezpiecz miejsce zdarzeń, ślady.
  
7. WSPÓLPRACUJ Z POLICJĄ LUB ODPOWIEDNIMI SŁUŻBAMI W ROZWIĄZANIU PROBLEMU
  - a) pozostań w miejscu zarządzania, wspieraj służby interweniujące;
  - b) dostarczaj informacji, w tym specyficznych, dotyczących zdarzenia, szkoły;
  - c) kieruj współpracą personelu ze służbami.
  
8. ZAWIADAMIAJ, GDY SYTUACJA ZOSTANIE USTABILIZOWANA
  - a) powiadom rodziców / opiekunów prawnych uczniów;
  - b) współpracuj z służbami w działaniach po zdarzeniu;
  - c) powiadom, uspokój personel.
  
9. ZAINICJUJ DZIAŁANIA NAPRAWCZE
  - a) powiadom organ nadzoru;
  - b) zrób odprawę personelu;
  - c) poproś o pomoc instytucje wsparcia specjalistycznego (np. PPP, Centrum Interwencji Kryzysowej 058 511 01 21, 058 511 01 22)
  - d) zaplanuj wznowienia rutynowych działań szkoły, tzw. plan „dnia następnego”.

## **Interwencja Policji**

*Policja jako organ działający na podstawie szczególnego upoważnienia Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji zobowiązana jest między innymi do ujawniania źródeł demoralizacji nieletnich oraz współudziału w ich likwidowaniu. Zadania w zakresie ujawniania nieletnich zagrożonych demoralizacją i rozpoznawania środowisk kryminogennych wykonują w toku codziennej służby wszyscy policjanci.*

Policja działania swoje opiera na:

- Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich;
- Ustawie o Policji;
- Zarządzeniu nr 590 Komendanta Głównego Policji z dnia 24 października 2003 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich;
- Zarządzeniu nr 1426 Komendanta Głównego Policji z dnia 23 grudnia 2004 roku w sprawie metodyki wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych przez służby policyjne wyznaczone do wykrycia przestępstw i ściganie ich sprawców.

Policja zajmuje się nieletnimi:

- do 18 roku życia w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji;
- w wieku 13-17 lat, wobec których prowadzone są postępowania o czyny karalne.

Policjantom, wykonującym czynności służbowe przysługują między innymi uprawnienia do:

- legitymowania osób;
- ujęcia nieletniego;
- kontroli osobistej;
- przeglądania zawartości bagażu.

Ponadto, Policja wykonując czynności w stosunku do nieletniego sprawcy czynu karalnego ma prawo do:

- przeszukania;
- zatrzymania;
- przesłuchania.

Uprawnienia nieletniego sprawcy czynu karalnego, to:

- prawo do składania wyjaśnień,
- odmowa składania wyjaśnień lub odmowa odpowiedzi na pytania,
- złożenie przed Policją wyjaśnień na piśmie w przypadku, gdy nieletni będzie wolał opisać zdarzenie niż o nim mówić,
- korzystanie z pomocy obrońcy,
- składanie wniosków o dokonanie czynności w postępowaniu,
- złożenie zażalenia na czynności naruszające jego prawa,
- żądanie przesłuchania z udziałem ustanowionego obrońcy, którego niestawiennictwo nie tamuje przesłuchania,
- wystąpienie z inicjatywą o przeprowadzenie mediacji.

Obowiązki nieletniego sprawcy czynu karalnego, to (m.in.):

- poddanie się oględzinom zewnętrznym ciała lub innym badaniom niepołączonym z naruszeniem integralności ciała,
- poddanie się czynnościom fotografowania i daktyloskopowania,
- poddanie się niezbędnym dla postępowania badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz badaniom połączonym z dokonaniem zabiegów na jego ciele (z wyjątkiem chirurgicznych) pod warunkiem, że dokonane są przez uprawnionego do tego pracownika służby zdrowia z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie zagrażają zdrowiu nieletniego, a przeprowadzenie ich jest nieodzowne. W szczególności nieletni obowiązany jest przy zachowaniu tych warunków poddać się pobraniu krwi, włosów lub wydzielin organizmu,
- stawiennictwo na każde wezwanie w toku postępowania karnego oraz zawiadomienie organu prowadzącego postępowanie o każdej zmianie miejsca zamieszkania lub pobytu trwającego dłużej niż 7 dni (o czym należy nieletniego uprzedzić przy pierwszym przesłuchaniu). W razie nie usprawiedliwionego niestawiennictwa nieletniego sprawcy czynu karalnego można go zatrzymać i doprowadzić przymusowo.

## **Interwencja Straży Miejskiej**

*Straż Miejska, zgodnie z oczekiwaniami ustawodawcy zajmuje się m.in. ochroną spokoju i porządku w miejscach publicznych, kontrolą ruchu drogowego, współdziałaniem w akcjach związanych z ratowaniem życia, usuwaniem skutków klęsk, zabezpieczaniem miejsc przestępstw, katastrof, innych tego typu zdarzeń. Straż miejska, jako jednostka organizacyjna gminy, ze szczególną powagą traktuje obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa na terenie*

*placówek oświatowych. Skuteczność przedsięwzięć zależy w dużej mierze od działań profilaktycznych na rzecz zapobiegania i zwalczania naruszeń prawa i leżących u ich podłoża zjawisk patologicznych. Funkcjonariusze pracują z dziećmi oraz młodzieżą w różnych placówkach: oświatowych, wychowawczych i terapeutycznych. Spotykają się z nimi także na festynach, koloniach i obozach. W trakcie tych spotkań mówią o potrzebie przestrzegania przepisów prawa, tłumaczą zbieżność norm moralnych i prawnych, ostrzegają przed zagrożeniami, a także szczegółowo tłumaczą sens istnienia nakazów, zakazów i obowiązków prawnych. Rejon takiej placówki staje się także ich rejonem służbowym, w którym podejmują interwencje wobec sprawców przestępstw i wykroczeń. Sankcje stosowane wobec młodzieży to najczęściej: rozmowa w obecności dyrektora i pedagoga, obowiązek wykonania plakatu lub gazetki szkolnej o tematyce profilaktycznej, czy wreszcie stawienie się w komendzie Straży Miejskiej na rozmowę w obecności rodziców. Możliwe jest również skierowanie wniosku o ukaranie do Wydziału Grodzkiego Sądu Rejonowego, Sądu Rodzinnego oraz Prokuratury.*

Straż Miejska opiera swoje działania na:

- Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich;
- Ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. o strażach gminnych;
- Ustawie o Wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

W sytuacji, gdy dziecko popełnia czyn karalny (przestępstwo, wykroczenie):

- przyjazd patrolu SM;
- ustalenie danych osobowych;
- doprowadzenie i przekazanie nieletniego do najbliższej jednostki Policji z notatką służbową wraz z wyznaczonym pracownikiem szkoły;
- powiadomienie o zdarzeniu Rzecznika SM.

W sytuacji, gdy dziecko jest pod wpływem środków odurzających:

- przyjazd patrolu SM;
- zebranie podstawowego wywiadu od dziecka, danych osobowych;
- powiadomienie, jeżeli jest to możliwe, prawnych opiekunów, rodziców;
- zawiadomienie pogotowia ratunkowego i przekazanie dziecka pod opiekę lekarza (lekarz wystawić musi zaświadczenie, czy dziecko jest zdrowe), odwiezienie małoletniego do domu pod opiekę rodziców / prawnych opiekunów przez funkcjonariuszy wraz z wyznaczonym pracownikiem szkoły albo przez lekarza do szpitala. W takich przypadkach zawsze wzywana jest karetka pogotowia. Następuje też sporządzenie notatki służbowej dla Referatu Profilaktyki w celu powiadomienia Sądu Rodzinnego dla Nieletnich.

W sytuacji, gdy dziecko jest pod wpływem alkoholu:

- przyjazd patrolu SM;
- zebranie podstawowego wywiadu od dziecka, danych osobowych;
- powiadomienie, jeżeli jest to możliwe, prawnych opiekunów, rodziców;
- zawiadomienie pogotowia ratunkowego i przekazanie dziecka pod opiekę lekarza (lekarz musi wystawić zaświadczenie, czy dziecko jest zdrowe), odwiezienie małoletniego do domu pod opiekę rodziców / prawnych opiekunów przez funkcjonariuszy wraz z wyznaczonym pracownikiem szkoły lub przez lekarza do szpitala;
- odwiezienie do Izby Wyrzeźwień w celu dokonania badania lekarskiego, stanu ogólnego oraz zawartości alkoholu we krwi;

- pozostawienie małoletniego na Izbie Wytrzeźwień – do momentu wytrzeźwienia, dziecko odbierają rodzice (Izba Wytrzeźwień ma obowiązek powiadomić Sąd Rodzinny oraz rodziców / prawnych opiekunów o zdarzeniu. Następuje też sporządzenie notatki służbowej dla Referatu Profilaktyki w celu przesłania informacji o zdarzeniu do Sądu Rodzinnego dla Nieletnich).

## Część VI. Procedury szczegółowe

### Sposób reagowania – zamach samobójczy ucznia

Działania uprzedzające (przykładowo)

1. omówienie problematyki na forum Rady Pedagogicznej;
2. upowszechnienie procedur przewidywania zamachów samobójczych (np. list sprawdzających);
3. omówienie problematyki w ramach Szkolnego Zespołu Kryzysowego;
4. monitorowanie stanu psychicznego uczniów, reagowanie na symptomy ostrego, chronicznego stresu, objawy depresji;
5. dokonywanie (cyklicznie) badań przesiewowych pod kątem (czynników suicydogennych\*), np.: depresji, niedawnych doświadczeń urazowych (np. przemocy, nadużyć, gwałtu), przeżywanej żałoby.

Działania interwencyjne

1. ustal i potwierdź rodzaj zdarzenia;
2. nie pozostawiaj ucznia samego;
3. usuń wszystko, co może ułatwić realizację zamiaru;
4. bez rozgłosu przeprowadź ucznia w bezpieczne, ustronne miejsce;
5. zbierz wstępnie informacje o okolicznościach zdarzenia;
6. wezwij pomoc (pogotowie, policję, straż), jeśli potrzeba;
7. zadbaj, żeby interwencja służb przebiegła dyskretnie;
8. towarzysz uczniowi – jesteś dla niego ważny;
9. zawiadom Dyрекcję Szkoły – Dyrekcja zawiadamia Wydział Edukacji UM;
10. dokonaj szybkiej oceny dalszych zagrożeń, np. wg klucza:

#### RYZYKO UMIARKOWANE

NP. UCZEŃ MÓWI O SAMOBÓJSTWIE, NIE MÓWI JAK TO ZROBI, NIE BYŁO WCZESNIEJSZYCH PRÓB

#### DUŻE RYZYKO

NP. WYSTĄPIŁY CZYNNIKI PRZEDWYPADKOWE, UCZEŃ MÓWI JAK TO ZROBI, BYŁY WCZESNIEJSZE PROBY

#### EKSTREMALNE RYZYKO

NP. WYSTĄPIŁY WSKAŹNIKI PRZEDWYPADKOWE\*, UCZEŃ DOKONAŁ SAMOOKALECZENIA, PODJĄŁ INNE DZIAŁANIA ZAGRAŻAJĄCE ZDROWIU/ZYCIU

11. zawiadom wychowawcę i członków Szkolnego Zespołu Kryzysowego, poinformuj o wynikach swojej oceny sytuacji (ryzyka);
12. powiadom rodziców / opiekunów prawnych;
13. dokonaj (cie) wyboru priorytetów działania uzależniając działania od oceny sytuacji;
14. ustal (cie) strategię odpowiednią do uzgodnionych priorytetów;
15. chroń (cie) ucznia oraz inne osoby przed zbędnymi czynnikami traumatyzującymi (np. kontaktem z mediami, świadkami, itp.)

### Działania naprawcze

1. dokonaj diagnozy ryzyka ponowienia zamachu uwzględniając, że odratowana osoba ma nadal poważne kłopoty z radzeniem sobie z problemami życiowymi;
2. bezwzględnie skonsultuj dalszą strategię z PPP, CIK lub placówką opieki zdrowotnej;
3. podejmij próbę zmobilizowania rodziny, aby udzieliła wsparcia bliskiemu, zapewniła mu bezpieczeństwo, wzmocniła wzajemne więzi.

### Lista sprawdzająca – zamiar samobójczy ucznia

Lp.	Czynnik wysokiego ryzyka	TAK	NIE
1.	Czy uczeń mówi lub w inny sposób wyraża beznadziejność, bezradność?		
2.	Czy bezpośrednio lub pośrednio mówi o samobójstwie?		
3.	Czy w ostatnim czasie pozbywał się osobistych przedmiotów – przedtem dla niego ważnych?		
4.	Czy ostatnio zaczął izolować się, wycofywać z kontaktów, także z bliskimi kolegami?		
5.	Czy zaniechał zajęć, zabaw, dyscyplin sportu dotąd sprawiających mu przyjemność?		
6.	Czy napisał testament, list pożegnalny?		
7.	Czy używa wyrażeń, które wskazują na jakiś moment w czasie, który wiąże się z końcem, zaprzestaniem, odejściem, inną sytuacją?		
8.	Czy przeszedł niedawno zdecydowaną zmianę charakteru, nastroju, zachowania?		
9.	Czy ostatnio zmienił swoje nawyki, np. przestał dbać o wygląd?		
10.	Czy ma problemy z jedzeniem, spaniem nieuzasadnione organicznie?		
11.	Czy podejmował wcześniej próby samobójcze?		
12.	Czy podejmuje jakieś szczególnie ryzykowne zachowania?		
13.	Czy doświadczył niedawno straty, traumy?		
14.	Czy daje wyraz swemu zainteresowaniu tematyką śmierci, umierania, życia po śmierci?		
15.	Czy fascynuje się postaciami kultury, innymi znanymi osobami, które zginęły samobójczo?		
16.	Czy spożywa alkohol, czy używa narkotyków?		

Odpowiedź twierdząca na więcej niż jedno pytanie wskazuje na poważne ryzyko samobójstwa.

## **Lista sprawdzająca – ryzyko ponownej próby samobójczej**

*Nawet najmniej groźna próba samobójcza wymaga wnikliwej analizy. Powinniśmy móc ocenić zarówno stan psychiczny, jak i somatyczny tej osoby. Dlatego niezmiernie ważne jest, aby w jej pobliżu był lekarz i psycholog. Należy bardzo dokładnie przeanalizować całą sytuację i rozważyć ryzyko ponowienia takiej próby. Należy pamiętać, że czasami poprawa nastroju jest związana ze spadkiem napięcia, ulgą po próbie samobójczej i nie należy traktować go jako wyraz pogodzenia się z życiem.*

Do diagnozy takiego stanu przydatne mogą być kolejne pytania ujęte w kwestionariuszu, wymienione poniżej:

- W jakich okolicznościach dokonał(a) próby samobójczej?
- Jakie są przyczyny bezpośrednie i pośrednie samobójstwa?
- Czy to jest pierwsza próba samobójcza? Jeśli nie, to jak wyglądały poprzednie?
- Co się działo w ostatnim tygodniu przed próbą samobójstwa?
- Co się działo w ostatnim dniu, godzinach przed próbą samobójstwa?
- Jak się czuł(a) po odzyskaniu przytomności?
- Czy w rodzinie były śmierci samobójcze? Jeśli tak, to kto i kiedy?
- Czy w chwili próby samobójczej był(a) pod wpływem środków zmieniających nastrój?
- Czy było wcześniej leczenie psychiatryczne? Jeśli tak, to kiedy i z jakim rozpoznaniem?
- Czy z obecnej perspektywy ponowił(a) by próbę samobójczą?
- Czy w ostatnim okresie życia utracił(a) kogoś bliskiego?
- Jakich strat doznał(a) w swoim życiu? Jak one wpłynęły na historię życia?

*Dzięki informacjom zebranych od ucznia możemy ocenić rodzaj myśli samobójczych i ich nasilenie; występowanie zawężenia presuicydalnego\*; rodzaj zachowania samobójczego oraz możliwości jego powtarzania; system wartości danej osoby i zasoby osobiste oraz bardzo ważne dla dalszej pracy nastawienie do udzielającego pomocy.*

## **Sposób reagowania – żałoba po śmierci ucznia (uwaga: za wyjątkiem śmierci samobójczej)**

Działania uprzedzające (propozycja)

1. omówienie procedury postępowania na forum Szkolnego Zespołu Kryzysowego;
2. omówienie tematyki stresu, traumy, żałoby, reakcji typowych dla stresu pourazowego na forum Rady Pedagogicznej.

Działania interwencyjne

1. poinformuj nauczycieli, wychowawców;
2. przypomnij zasady kierowania dyskusją z elementami odreagowania z uczniami, na potrzeby godzin wychowawczych, innych lekcji (jeśli to możliwe: daj materiały instruktażowe);
3. poinformuj uczniów na forum klasy;
4. opowiedz o okolicznościach śmierci, uwzględniając życzenia rodziny zmarłego;
5. stwórz możliwość uczestniczenia w ceremoniach pogrzebowych, uroczystościach o charakterze „wspominkowym” itp.;



## Działania naprawcze

1. oceń potrzeby – monitoruj stan psychiczny uczniów ze szczególnym uwzględnieniem reakcji stresu pourazowego, zwróć uwagę na uczniów, u których stwierdzasz szczególnie ostry lub chroniczny przebieg reakcji;
2. skonsultuj sytuację z pedagogiem / psychologiem szkolnym lub specjalistą z PPP lub CIK;
3. zorganizuj debriefing\* (gdy tak ustalono po konsultacji z pedagogiem / psychologiem);
4. ułatw kontakt ze specjalistami z placówek wsparcia zewnętrznego, kieruj.

## Sposób reagowania – konieczność zawiadomienia o śmierci ucznia

*Otrzymanie wiadomości, że osoba bliska stała się ofiarą katastrofy, wypadku samochodowego, zabójstwa czy samobójstwa jest „ciosem” psychologicznym dla bliskich. Rodzina i przyjaciele mogą wręcz utożsamiać się z cierpieniem, jakiego doświadczyła ofiara. Najbardziej drastycznym przeżyciem jest śmierć dzieci, które naturalnie nie powinny odchodzić przed osobami dorosłymi. Wszystkie reakcje typowe dla żałoby są, w przypadku rodziców, którzy stracili dziecko, wyjątkowo silne i długo trwające. Zwłaszcza gniew, zgorzkniałość i samoobwinianie, poczucie winy. Powstaje pytanie, na kim spoczywa obowiązek informowania o śmierci? Nie ma tutaj jednej prostej odpowiedzi. Biorąc pod uwagę doświadczenia służb mundurowych możemy stwierdzić, że w tych instytucjach o śmierci żołnierza lub policjanta powiadamia przełożony, np. dowódca, naczelnik, komendant. Jest to ważne z punktu widzenia nie tylko wizerunku organizacji, ale również stanowi zapewnienie, że przekazywana wiadomość jest wiarygodna i sprawdzona. Wydaje się naturalne, że o śmierci ucznia lub nauczyciela, która miała miejsce na terenie szkoły lub w związku z zajęciami szkolnymi, wycieczkami, koloniami itp. powinien poinformować rodzinę dyrektor szkoły lub osoba upoważniona (jednak musi ona bezpośrednio kojarzyć się z administracją szkolną). Dotyczy to oczywiście sytuacji, kiedy jest na to czas. Pozostałe przypadki pozostają w gestii policji, lekarzy, psychologów itp. Nie każdy czuje się na siłach do konfrontacji z niekiedy ekstremalnymi emocjami przeżywanymi przez rodzinę, która doświadczyła śmierci np. dziecka. Wówczas trzeba poprosić psychologa lub pedagoga, aby przejął na siebie to zadanie.*

1. Powiadamianie o śmierci zawsze powinno się odbywać twarzą w twarz. Należy unikać powiadamiania za pomocą telefonu lub poczty, jeśli jest to tylko możliwe. Powinno się odbywać w mieszkaniu, nigdy na klatce, w progu drzwi.
2. Prawidłowe powiadamianie o śmierci musi spełnić następujące warunki:
  - dostarczyć niezbędne informacje;
  - udzielić pierwszego wsparcia dla ofiar;
  - ochronić godność;
  - okazać szacunek wobec ofiary jak i powiadamianej rodziny.
3. Powiadomienie powinno odbyć się w czasie możliwie jak najkrótszym od ustalenia tożsamości ofiary i ustalenia tożsamości osób mu najbliższych.
4. Przed powiadomieniem należy zebrać informacje o relacjach ofiary z osobą powiadamianą, o stanie zdrowia osoby powiadamianej (zwłaszcza choroby serca, krążenie, cukrzyca itp.), które są istotne do przewidywania sposobu reakcji osoby powiadamianej. Osoby powiadamiane mogą reagować w sposób bardzo emocjonalny, mogą potrzebować pierwszej pomocy. Warto przygotować sobie wsparcie pogotowia medycznego, żeby móc umożliwić w razie potrzeby natychmiastową interwencję lekarską.

5. Powiadomienie o śmierci powinno odbywać się przez co najmniej dwie osoby. Jedna udziela informacji, druga zaś obserwuje reakcje osoby powiadamianej. Powiadomienie powinno odbyć się na terenie przyjaznym osobie powiadamianej.
6. Zawiadomienie powinno być możliwie jak najprostsze, bez „owijania w bawełnę” i dorabiania różnych historii. Np. „Mam dla pani / pana bardzo złą wiadomość: pani / pana bliski nie żyje”. Powinno się wyrazić współczucie, przykrość i zrozumienie. Tak jak w przypadku standardowych kondolencji. Należy zachować się empatycznie, w razie potrzeby udzielić wsparcia fizycznego np. objąć osobę, podać chusteczkę do nosa.
7. Trzeba być przygotowanym na udzielenie wszystkich informacji, jakich będzie wymagała osoba powiadamiana. Osoby te często czują potrzebę dowiedzenia się szczegółów dotyczących śmierci bliskiego, okoliczności itp. (jak, w jaki sposób, kiedy, gdzie). Udzielane informacje powinny być proste i zwięzłe. Należy unikać drastycznych szczegółów i informacji niepotrzebnych, odnoszących się do drugorzędnych elementów sprawy.
8. Należy skupić się na udzieleniu pomocy i wsparcia rodzinie zmarłego – zaproponować pomoc w zawiadamianiu innych bliskich, zapytać się czy jest coś co możemy zrobić dla rodziny zmarłego.
9. Nie należy, po zawiadomieniu o śmierci, zostawiać rodziny i bliskich zmarłego samych, bez opieki. Powinien zostać pracownik socjalny lub psycholog, tak długo, aż minie pierwsza reakcja – szok lub pojawią się osoby bliskie np. członkowie rodziny, znajomi, przyjaciele. Należy podać swoje dane kontaktowe (telefon, ewentualnie adres), aby udzielić informacji lub / i wsparcia, w razie potrzeby. Aby rodzina ofiary nie czuła się pozostawiona sama sobie. Podać namiary instytucji udzielających wsparcia (np. psychologowie).
10. Jeżeli rodzina zmarłego nie znajduje się w miejscu zamieszkania, należy powiadomić sąsiadów o potrzebie kontaktu z rodziną (powodem jest wydarzenie nadzwyczajne, interwencja z udziałem medyków itp.), natomiast nie należy udzielać szczegółowych informacji sąsiadom, nie należy wspominać o śmierci, aby to nie oni zawiadomili rodzinę zmarłego.
11. W realiach szkolnych rodzina nie powinna dowiadywać się o śmierci ucznia z mediów lub od osób trzecich. Obowiązek informowania leży po stronie personelu szkoły, dyrekcji.
12. Absolutnie unikać należy powierzania zadania informowania o śmierci dzieciom lub nastolatkom.

## **Sposób reagowania – epizod psychotyczny ucznia**

Działania uprzedzające (przykładowe):

1. zrobienie listy symptomów psychotycznych – zaproszenie specjalistę w tej dziedzinie, omówcie skuteczne metody reagowania;
2. omówienie procedury na forum Szkolnego Zespołu Kryzysowego;
3. zapoznanie się i udostępnienie innym „10 tez o schizofrenii” opracowanych przez Towarzystwo Psychiatryczne (WPA);
4. sprawdzenie, jak skutecznie wezwać pogotowie ratunkowe w sytuacji zagrożenia zdrowia / życia, także spowodowanego atakami psychozy\*;
5. opracowanie listy teled adresowej lokalnych organizacji, placówek zajmujących się udzielaniem pomocy osobom chorym psychicznie.

#### Działania interwencyjne:

1. nie pozostawiaj ucznia samego;
2. reaguj spokojnie, łagodnie;
3. bez rozgłosu przeprowadź ucznia w spokojne miejsce;
4. na ile to możliwe, nie rozpowszechniaj w szkole informacji o zdarzeniu;
5. zawiadom pogotowie ratunkowe (999, 112) – nie ma na co czekać;
6. nie skupiaj się na rozstrzygnięciu, czy to jest psychoza, czy nie – pozostaw to lekarzom.

#### Działania naprawcze:

1. jeżeli uczeń wraca po leczeniu szpitalnym należy przygotować do tego klasę – np. przeprowadzić zajęcia edukacyjne na temat: „Czym jest choroba psychiczna” (jeżeli fakt choroby jest ogólnie znany);
2. jeżeli uczeń sobie tego nie życzy – nie informować klasy;
3. wziąć pod uwagę skutki uboczne leczenia i choroby przy określaniu wymagań wobec ucznia;
4. konsultować postępowanie z lekarzem oddziałowym, na którym leczy się uczeń, który to lekarz jednak nie musi udzielić informacji;
5. udzielić elementarnego wsparcia rodzicom, w tym wskazać możliwość skorzystania z form pomocy dostępnych w PPP\*, PZP\*, przyszpitalnych grupach wsparcia.

### **„10 tez o schizofrenii” – podstawowe informacje na temat choroby opracowane przez Światowe Towarzystwo Psychiatryczne (WPA)**

1. Schizofrenia jest chorobą i wymaga leczenia. Nikomu nie można przypisywać winy za zachorowanie.
2. Schizofrenia jest chorobą o wielu wymiarach i nie jest tylko chorobą mózgu. Przebieg choroby jest bardzo różny.
3. Schizofrenia jest nie tylko chorobą, jest także doświadczeniem chorej osoby i grupy najbliższej otaczającej tę osobę (zwłaszcza rodziny) – nierzadko łatwiej unieść ciężar choroby niż wyzwolonych jej przebiegiem doświadczeń.
4. Schizofrenia nie jest chorobą dziedziczną, nie wiadomo co jest przenoszone, najprawdopodobniej sprzyjająca zachorowaniu cecha podatności a nie sama choroba.
5. Schizofrenia nie jest chorobą nieuleczalną i rokowanie jest zróżnicowane, znane są postacie ograniczone do jednego epizodu, późne poprawy i późne wyleczenia.
6. Jest schizofrenia – nie ma „schizofreników”, zawsze obok chorych można dostrzec zdrowe aspekty funkcjonowania u każdej chorej osoby.
7. Chory na schizofrenię nie przestaje być człowiekiem, osobą, obywatelem. Choroba nie podważa człowieczeństwa chorych, nie narusza ludzkiej godności, nie ogranicza praw (poza wyjątkowymi sytuacjami), nie pozbawia ani słabości, ani talentów, choć może je uwypuklać lub ograniczać.
8. Chorzy na schizofrenię nie zagrażają innym bardziej niż osoby zdrowe – większości czynów agresywnych i zabronionych przez prawo dopuszczają się zdrowi, a nie chorzy.
9. Chorzy na schizofrenię oczekują szacunku, zrozumienia i pomocy.
10. Schizofrenia rzuca światło na pytania egzystencjalne, wspólne chorym i zdrowym – o granice poznawalności świata i własnych przeżyć, o granice między złudzeniem a rzeczywistością, o kryteria prawdy i fałszu, o relacje między wolnością a odpowiedzialnością, o granice i determinanty tożsamości, o sens życia, o jego metafizyczne aspekty.

## Sposób reagowania – nadużywanie środków odurzających

### Działania uprzedzające (przykładowe)

1. sporządzenie listy symptomów używania, nadużywania środków odurzających – zaprosić specjalistę w tej dziedzinie, omówcie skuteczne metod reagowania;
2. korzystanie z licznych programów edukacyjno-wychowawczych, profilaktycznych – zorganizuj zajęcia na terenie szkoły, udostępni scenariusze wychowawcom;
3. sprawdzenie w praktyce, jak skutecznie wezwać pogotowie ratunkowe w sytuacji zagrożenia zdrowia / życia, także spowodowanego atakami psychozy\*;
4. opracowanie listy teleadresowej lokalnych organizacji, placówek zajmujących się udzielaniem pomocy młodzieży używającej środków odurzających, rodzinom, bliskim;
5. dokonywanie (cyklicznie) badań przesiewowych pod kątem używania środków odurzających.

### Działania interwencyjne:

1. powiadom wychowawcę klasy;
2. jeżeli podejrzewasz zagrożenie życia lub zdrowia – wezwij pogotowie ratunkowe (999, 112) – pamiętaj, że większość środków odurzających (w tym alkohol) powoduje zagrożenie dla życia;
3. jeżeli zachowania ucznia niosą ze sobą zagrożenia dla niego i innych lub daje on powód do zgorznięcia – patrz wskazówki poniżej oraz:
  - a) wezwij rodziców / opiekunów prawnych do odebrania ucznia ze szkoły;
  - b) wezwij Policję (997, 112) lub Straż Miejską (986, 112), gdy rodzice odmawiają przyjazdu, nie są w stanie przyjechać lub uczeń ukończył 17 lat;
4. odizoluj ucznia od reszty klasy, uczniów, dbając jednak, aby nie pozostał sam i nie miał dostępu do niebezpiecznych przedmiotów;
5. wezwij lekarza dla stwierdzenia stanu nietrzeźwości (jeśli wcześniej nie wezwano pogotowia);
6. jeżeli incydent dotyczy spożywania alkoholu na terenie szkoły – stanowi wykroczenie z art. 43 ust. 1 *Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*. Należy o tym fakcie powiadomić policję. Dalszy tok postępowania leży w kompetencji tej instytucji.

### Działania naprawcze:

1. poinformuj rodziców ucznia o zdarzeniu;
2. skorzystaj z konsultacji pedagoga szkolnego / psychologa lub specjalistów z PPP – omówcie problem i skonstruujcie strategię dalszego działania (interwencji i rozwiązania problemu) wspólnie;
3. wesprzyj rodziców, poinformuj, na co powinni zwracać baczność uwagę, nakłaniając jednocześnie do korzystania z pomocy wyspecjalizowanych placówek (GCPUIA, Mrowisko, WOTUiW, Raclawicka, Monar);
4. jeżeli incydenty będą się powtarzać: zawiadom sąd rodzinny lub policję;
5. pilnie podejmij temat używania środków odurzających na godzinie wychowawczej, w tym celu skorzystaj z istniejących programów profilaktycznych lub wyspecjalizowanych placówek (GCPUIA, Mrowisko).

## Wskazówki do postępowania z uczniem, który chce okaleczyć siebie lub innych

- Bądź dyrektywny. Jeśli czas na to pozwala, poinformuj dokładnie, co dziecko ma robić z rękami, nogami, itp. np. jeśli właśnie chce kogoś uderzyć, powiedz: „opuszcz ręce”. Jeśli chce rzucić krzesłem, należy powiedzieć: „postaw krzesło”. Jeżeli chce kopać: „trzymaj stopy na podłodze”.
- Należy unikać pouczania go, czego nie ma robić, np. nie mówić „nie bij”. Zamiast tego należy udzielić wskazówek, co ma robić.
- Należy unikać niejasnych sformułowań typu: „uspokój się”, a używać precyzyjnych wyrażen, takich jak: „trzymaj ręce w bezruchu”.
- Jeśli wskazówki werbalne są ignorowane i dziecko w dalszym ciągu zachowuje się agresywnie, próbuje ugodzić innych czy niszczy mienie, należy uniemożliwić mu to, używając siły fizycznej. Może zaistnieć potrzeba przejścia do bezpośredniego użycia siły fizycznej w sytuacji, gdy brak jest czasu na wskazówki słowne.
- Jeśli jest to możliwe, należy używać takich technik, jak blokowanie, w celu uniemożliwienia osiągnięcia innych, czy okaleczenia siebie.
- Aby nie dopuścić do okaleczenia, należy, jeśli to możliwe unieruchomić dziecku ręce i nogi. Jedyne, co powinno się mówić w takiej sytuacji, to: „trzymaj ręce w bezruchu, puszczę cię wtedy, gdy twoje ręce będą nieruchome”. Nie powinno się mówić nic więcej do czasu, gdy dziecko zapanuje nad swoimi kończynami.
- Gdy zaczyna postępować zgodnie ze wskazówkami, należy stopniowo redukować siłę fizyczną. Jeśli ponownie stanie się gwałtowne, znowu powinno być wprowadzone zabezpieczenie fizyczne.
- Użycie siły fizycznej powinno być stosowane tylko w przypadku zagrażającym zniszczeniem czy okaleczeniem i usunięte, gdy tylko sytuacja zostanie uznana za bezpieczną.
- Jeśli zajdzie taka okoliczność, należy wezwać pomoc. Powinno się to zrobić w spokojny sposób, nie okazując emocji.
- Nie dyskutować o zaistniałej sytuacji w obecności dzieci.
- Posługiwanie się siłą fizyczną nie powinno być stosowane w przypadkach, które nie są niebezpieczne czy destrukcyjne, jak gwałtowne poruszenie się czy skakanie, itp.
- Opiekunowie, aby posługiwać się siłą fizyczną, powinni być przeszkoleni przez specjalistę w tej dziedzinie, muszą być kompetentni.
- Ważne jest uświadomienie dziecku, że zachowanie agresywne nie opłaca się. Osiąga się to przez unikanie bezpośredniego ustosunkowywania się do agresywnego zachowania. Nie ma dyskusji, pogroźek, ekscytacji (pozytywnego wzmacniania), podobnie też, nie prosi się o przepraszenie czy rekompensowanie szkód, gdyż każda z odpowiedzi mogłaby stać się nagrodą za agresywne zachowanie się.

## Sposób reagowania: incydent bombowy

*Efektywność wszelkich działań ukierunkowanych na przeciwdziałanie aktom terroryzmu jest pochodną skuteczności służ odpowiedzialnych za bezpieczeństwo kraju i gotowości społeczeństwa do wspierania tych działań oraz wzajemnego zaufania i odpowiedzialności za wspólne dobro.*

### Symptomy wystąpienia zagrożenia

Podstawową cechą terroryzmu jest to, iż nie ma wyraźnych znaków ostrzegawczych o możliwości wystąpienia zamachu lub są one trudno dostrzegalne.

Zainteresowania i uwagi wymagają:

- rzucające się w oczy lub po prostu nietypowe zachowania osób;
- pozostawione bez opieki przedmioty, typu: teczki, paczki, pakunki itp.;
- osoby wyglądające na obcokrajowców;
- osoby ubrane nietypowo do występującej pory roku;

- samochody, a w szczególności furgonetki, parkujące w nietypowych miejscach, tj. w pobliżu kościołów, synagog, meczetów lub miejsc organizowania imprez masowych i zgromadzeń.  
Należy jednak pamiętać, że terrorysta nie zawsze musi być odmiennej narodowości i wyróżniać się z tłumu szczególnym wyglądem.  
O swoich spostrzeżeniach poinformuj: służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo obiektu, Straż Miejską lub Policję.

Kilka rad przygotowanych przez ekspertów z Biura Operacji Antyterrorystycznych Komendy Głównej Policji:

1. Zawczasu pomyśl, którędy można się ewakuować w pośpiechu z budynku. Zapamiętaj, gdzie znajdują się klatki schodowe i wyjścia ewakuacyjne.
2. Zwróć uwagę na ciężkie lub łatwo tłukące się przedmioty, które mogą być przesunięte, zrzucone lub zniszczone podczas wybuchu. Zapamiętaj elementy z najbliższego otoczenia.
3. Należy również pamiętać o tym, aby nie przyjmować od obcych osób żadnych pakunków oraz nie pozostawiać bagażu bez opieki.
4. Jeżeli jesteś osobą, która przyjęła zgłoszenie o podłożeniu ładunku wybuchowego lub ujawniła przedmiot niewiadomego pochodzenia, co do którego istnieje podejrzenie, że może on stanowić zagrożenie dla osób i mienia, powinieneś ten fakt zgłosić służbom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo w danym miejscu, dyrekcji Szkoły. Informacji takiej nie należy przekazywać niepowołanym osobom, gdyż jej niekontrolowane rozpowszechnienie może doprowadzić do paniki i w konsekwencji utrudnić przeprowadzenie sprawnej ewakuacji osób z zagrożonego miejsca.
5. Zawiadamiając Policję należy podać następujące informacje: rodzaj zagrożenia i źródło informacji o zagrożeniu (informacja telefoniczna, ujawniony podejrzany przedmiot); treść rozmowy z osobą informującą o podłożeniu ładunku wybuchowego; numer telefonu, na który przekazano informację o zagrożeniu oraz dokładny czas jej przyjęcia; adres, numer telefonu i nazwisko osoby zgłaszającej; opis miejsca i wygląd ujawnionego przedmiotu.
6. Wskazane jest uzyskanie od Policji potwierdzenia przyjętego zgłoszenia.

Ogłoszenie alarmu bombowego oraz procedury postępowania w czasie zagrożenia bombowego:

1. Do czasu przybycia Policji akcją kieruje administrator obiektu, terenu lub osoba odpowiedzialna za jego bezpieczeństwo.
2. Na miejsce zagrożenia incydem bombowym należy wezwać służby pomocnicze, takie jak: pogotowie ratunkowe, straż pożarną, pogotowie gazowe, pogotowie wodno-kanalizacyjne, pogotowie energetyczne.
3. Po przybyciu Policji na miejsce incydem bombowego, przejmuje ona dalsze kierowanie akcją.
4. Należy bezwzględnie wykonywać polecenia policjantów.
5. Przy braku informacji o konkretnym miejscu podłożenia „bomby”, użytkownicy pomieszczeń służbowych powinni sprawdzić swoje miejsce pracy i jego bezpośrednie otoczenie, pod kątem obecności przedmiotów nieznanego pochodzenia.
6. Pomieszczenia ogólnodostępne (korytarze, klatki schodowe, windy, toalety, piwnice, strychy) oraz najbliższe otoczenie zewnętrzne obiektu, sprawdzają i przeszukują osoby wyznaczone lub służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo w danej instytucji.
7. Podejrzanych przedmiotów nie wolno dotykać! O ich lokalizacji należy powiadomić administratora oraz osoby odpowiedzialne za bezpieczeństwo.
8. Po ogłoszeniu ewakuacji, należy zachować spokój i opanowanie, pozwoli to sprawnie i bezpiecznie opuścić zagrożony rejon.
9. Po ogłoszeniu ewakuacji w miejscu twojej pracy, należy je opuścić, zabierając rzeczy osobiste (torebki, siatki, nesesery itp.).
10. Identyfikacja i rozpoznawaniem zlokalizowanego ładunku wybuchowego oraz jego neutralizacją zajmują się uprawnione i wyspecjalizowane jednostki i komórki organizacyjne Policji.

Jak powinieneś zachować się po otrzymaniu informacji o podłożeniu lub groźbie podłożenia „bomby”:

1. Podczas działań, związanych z neutralizacją „bomby”, zastosuj się do poleceń Policji.
2. Ciekawość może być niebezpieczna – jak najszybciej oddal się z miejsca zagrożonego wybuchem. Po drodze informuj o zagrożeniu jak największe grono osób, będących w strefie zagrożonej lub kierujących się w jej stronę.
3. Po ogłoszeniu alarmu i zarządzeniu ewakuacji niezwłocznie udaj się do wyjścia, zgodnie ze wskazaniami administratora budynku lub wskazaniami upoważnionych osób.
4. W przypadku włączenia parkingu dla pojazdów w strefę zagrożenia, nie „ratuj” na siłę swojego samochodu – życie jest ważniejsze.

## **Kontakt z mediami w sytuacji kryzysowej**

*Nie warto polegać na przeświadczeniu, że przedstawiciele mediów nie dowiedzą się o sytuacji kryzysowej. Zamiast lakonicznych stwierdzeń w stylu „bez komentarza”, „proszę nie teraz” itp. należy przygotować się, że media będą obecne na terenie szkoły lub w jej pobliżu w trakcie lub tuż po ustąpieniu sytuacji kryzysowej. Dyrektor szkoły i jej personel powinni być przygotowani na różnorodne warianty udzielania informacji o zdarzeniu. Należy pamiętać, że przekaz medialny kształtuje wyobrażenie o rodzaju i rozmiarze kryzysu w daleko większym stopniu niż byśmy chcieli. Lepiej więc kontrolować przepływ informacji, niż narażać wizerunek szkoły na historyczne plotki i sensacje. Poza tym media oprócz funkcji czysto komunikacyjnej i opiniotwórczej często pełnią rolę informacyjną wobec rodzin w sytuacjach traum masowych jak katastrofy itp.*

### **Przydatne wskazówki dla dyrektora szkoły lub osoby wyznaczonej do koordynacji działań kryzysowych:**

- nawiąż współpracę z przedstawicielami mediów zanim nastąpi kryzys, dzięki temu prawdopodobieństwo, że zrozumiecie swoje potrzeby podczas zdarzenia kryzysowego, będzie większe,
- współpracuj z Wydziałem Edukacji i Szkolnym Zespołem Kryzysowym w przygotowywaniu oficjalnych komunikatów dla mediów;
- wyznacz osobę spośród personelu szkoły lub zespołu kryzysowego, odpowiedzialną za kontakt z dziennikarzami;
- zadbaj o to, aby wyłącznie osoba wyznaczona miała możliwość przekazywania informacji do mediów;
- wyznacz miejsce, z którego będą udzielane informacje podczas kryzysu;
- zwróć uwagę, aby dziennikarze otrzymywali informacje od wyznaczonego personelu i nie „werbowali” rozmówców spośród uczniów.

Na zapytania ze strony mediów należy odpowiadać natychmiast, przekazując jedynie pewne i sprawdzone informacje, unikając domysłów na temat prawdopodobnych przyczyn sytuacji kryzysowej lub ofiar. Warto zwołać konferencję prasową, kiedy okaże się, że można podać jakieś pewne informacje. Na konferencji powinno się jak najbardziej wyczerpująco odpowiadać na pytania. O ile to możliwe, dyrektor szkoły powinien przewodniczyć konferencji prasowej. Złe wrażenie wywołuje nieobecność na konferencji kogokolwiek z kadry zarządzającej szkoły. Należy zawsze dokładnie przemyśleć wybór mówcy występującego podczas konferencji, ponieważ jego kompetencje merytoryczne i komunikacyjne silnie wpłyną na ogólne wrażenie u odbiorców. Oczekujących dziennikarzy warto, szczególnie w niesprzyjających warunkach pogodowych, ugościć w wydzielonych pomieszczeniach, warto też zadbać dla nich o dostęp do niezbędnych urządzeń.

## Część VII. Załączniki

Załącznik 1.

### **Propozycja powołania w Gdańsku Miejskiego Rzecznika Praw Dziecka i Ucznia – do konsultacji**

#### *I. Dlaczego?*

Dzieci posiadają dokładnie takie same prawa człowieka jak dorośli. Naturalnymi i prawnymi „strażnikami” praw dziecka powinni być jego rodzice i opiekunowie. Ale dziecko potrzebuje też specjalnego zabezpieczenia w prawie stanowionym. W Polsce Konstytucja RP, Konwencja o Prawach Dziecka oraz Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka stanowią najważniejsze, odnoszące się do dziecka akty prawne. Propozycja powołania Miejskiego Rzecznika Praw Dziecka i Ucznia w Gdańsku wynika z chęci maksymalnego zredukowania czasu załatwiania spraw dzieci, zapewnienia skutecznej ochrony praw dziecka na terenie Gdańska oraz usprawnienia trybu załatwiania spraw w tym zakresie.

#### *II. Usytuowanie i uprawnienia Rzecznika*

1. Rzecznik jest ważną instytucją miejską, która stoi na straży przestrzegania praw dzieci. Każde dziecko, któremu dzieje się krzywda, może liczyć na jego pomoc.
2. Rzecznik stara się chronić wszystkie dzieci przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiwaniem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innymi formami złego traktowania.
3. Rzecznik wyposażony jest w uprawnienia o charakterze inicjującym, kontrolnym i opiniującym, aby skutecznie wspierać wysiłki zmierzające do maksymalnej ochrony praw dziecka.
4. W swojej działalności Rzecznik odpowiada bezpośrednio przed Prezydentem Miasta.
5. Rzecznik nie zastępuje wyspecjalizowanych służb, instytucji i stowarzyszeń zajmujących się ochroną dziecka a jego zadaniem jest koordynacja i wsparcie działań owych instytucji.
6. Rzecznik przy realizowaniu swoich uprawnień kieruje się przede wszystkim dobrem dziecka, jeśli uzna, że prawa lub dobro dziecka są naruszane, z własnej inicjatywy podejmuje interwencję.

#### *III. Kwalifikacje i zadania Rzecznika*

Miejski Rzecznik Praw Dziecka i Ucznia – działając z upoważnienia Prezydenta Miasta – powinien być osobą prezentującą odpowiedni poziom, zarówno, jeśli chodzi o kwalifikacje, jak również, jeśli chodzi o cechy osobowości. Do jego zadań ma należeć:

1. Wspieranie dziecka i ucznia we wszystkich sprawach.
2. Opiniowanie projektów dotyczących organizacji i działalności placówek zajmujących się wychowaniem i opieką nad dziećmi i uczniami, istotnych z punktu widzenia potrzeb i interesów wychowanków.
3. Monitoring spraw dziecka w postępowaniu sądów.
4. Współpraca z Wydziałami Urzędu Miasta, z Policją, Strażą Miejską, Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej itp.
5. Inicjatywa w zakresie rozwiązywania konkretnych problemów, które trafiają do rzecznika.
6. Tworzenie programów mających polepszyć istniejący stan rzeczy w różnych dziedzinach funkcjonowania dzieci i uczniów w społeczeństwie.
7. Koordynowanie działań różnych organów, sprawowanie funkcji obrońcy oraz przewodnika dziecka i ucznia w każdym przypadku.
8. Współdziałanie z innymi rzecznikami praw ucznia lub dziecka.



Załącznik 2.

## **Propozycja Kodeksu Etyczno-Zawodowego Pedagoga – do konsultacji**

Etyka zawodowa jest to wg J. Szczepańskiego „zespół norm i dyrektyw wynikających z tradycji zawodu, ducha kultury narodowej, z podstawowych wskazań etycznych przyjętych w danym społeczeństwie, a zastosowanych do wykonywania danego zawodu”.

Naczelną wartością dla pedagoga / psychologa szkolnego jest dobro drugiego człowieka, respektowanie podstawowych wartości, zwłaszcza godności, podmiotowości i autonomii oraz prawa do rozwoju.

Kodeks ma na celu:

- ustalenie standardów zachowań, których przestrzeganie ma zagwarantować wykonywanie zawodu pedagoga w sposób rzetelny, profesjonalny i odpowiedzialny;
- wyznaczenie zasad postępowania w pracy z uczniem, rodzicem i społecznością szkolną.

### **1. Wzmocnienie roli pedagoga i psychologa szkolnego poprzez następujące działania:**

- diagnoza warunków pracy psychologów i pedagogów (samodzielny gabinet, wyposażenie w odpowiednie narzędzia pracy, dostęp do telefonu, Internetu itp.),
- określanie potrzeb psychologów i pedagogów (np. badania ankietowe, informacje od dyrektorów),
- określanie oczekiwanego poziomu kompetencji zawodowych (przygotowania do pracy),
- zapewnienie obowiązkowych szkoleń z zakresu interwencji kryzysowej,
- zapewnienie superwizji własnej pracy (obowiązkowo – cyklicznie),
- utworzenie grup konsultacyjnych w PPP dla psychologów i pedagogów szkolnych pracujących na danym etapie edukacyjnym (w celu m.in. wypracowywania wspólnych procedur, dzielenia się doświadczeniem, konsultowania trudniejszych spraw),
- wyłonienie liderów w grupach psychologów i pedagogów, koordynujących realizację działań profilaktycznych w szkołach (organizacja wspólnych akcji itp.).

### **2. Ogólna postawa pedagoga**

- rozwijanie kwalifikacji etyczno-moralnych,
- wykorzystywanie w swej pracy rzetelnej wiedzy specjalistycznej,
- wzbogacanie kwalifikacji zawodowych,
- nabywanie umiejętności mediacji, negocjacji i rozwiązywania konfliktów,
- znajomość procedur prawnych,
- umiejętność stosowania odpowiednich zasad i reguł postępowania pedagogicznego.

### **3. Zasady postępowania w pracy pedagogicznej – pedagog zobowiązany jest do:**

- podmiotowego traktowania ucznia, poszanowania jego prywatności,
- stosowania zasady jak najmniejszej interwencji, traktowanie ucznia jako osoby wolnej, zdolnej do dokonywania wyborów,
- stosowania zasady równych szans w relacji uczeń – pedagog (zasada partnerstwa)
- otwartości na inność (zasada pluralizmu),
- obiektywizmu i konsekwencji w działaniach,
- działania bez przemocy.

#### **4. Odpowiedzialność etyczna pedagoga wobec ucznia, rodziców i nauczycieli**

- ułatwianie wymiany poglądów i opinii zainteresowanych,
- rozpoznawanie rzeczywistej motywacji postępowania istoty konfliktu, potrzeb i oczekiwań stron,
- pomoc w rozumieniu uczuć i emocji osób,
- pomoc w rozwiązywaniu konfliktu, problemu,
- wyjaśnianie wątpliwości w celu unikania nieporozumień,
- uświadamianie celowości przestrzegania zasad i norm postępowania w życiu społecznym,
- ukazywanie perspektyw celów i wartości etyki,
- kształtowanie osobowości,
- promowanie humanizmu.

#### **5. Odpowiedzialność etyczna wobec swojego pracodawcy, współpracowników i własnego zawodu**

- wywiązywanie się z nałożonych zadań,
- wzbogacanie swojego warsztatu pracy o nowoczesne pomoce dydaktyczne,
- dbałość o rozwój zawodowy, integralność zawodową i właściwą rangę zawodu,
- przestrzeganie tajemnicy zawodowej,
- respektowanie wiedzy i doświadczenia innych pracowników jak też dzielenie się własnym dorobkiem zawodowym,
- dbanie o właściwą współpracę z innymi pracownikami,
- umiejętne rozwiązywanie konfliktów,
- kompetencje interpersonalne.

#### **6. Kwalifikacje moralne pedagoga**

- poszanowanie godności człowieka,
- empatia,
- miłość,
- uczciwość,
- życzliwość,
- cierpliwość,
- głębia życia duchowego,
- tolerancja,
- sprawiedliwość,
- lojalność,
- słowność,
- otwartość,
- odpowiedzialność,
- akceptowalność,
- bezinteresowność,
- neutralność,
- krytycyzm wobec siebie,
- kultura osobista.

### Załącznik 3.

## **Słowniczek używanych pojęć**

*Słowniczek zawiera wyjaśnienia kilku pojęć użytych w materiale pn. „Kryzys w szkole. Procedury, strategia zarządzania”*

**Algorytm** – skończony, uporządkowany zbiór jasno zdefiniowanych czynności, koniecznych do wykonania pewnego zadania. Określenie często używane w sensie: przepis, instrukcja. Zwykle sformułowany w sposób ścisły, w oparciu o język matematyki.

**Czynniki spustowe** – okoliczności, bodźce, które zwiększają prawdopodobieństwo, że w danej sytuacji pojawią się określone zdarzenia.

**Czynniki przedwypadkowe** – czynniki, okoliczności, które mogą uprzedzać zdarzenie krytyczne

**Debriefing** – spotkanie, które ma swoją ustaloną strukturę, przebieg. Jego celem jest wymiana doświadczeń związanych ze zdarzeniem, normalizacja doświadczeń wszystkich uczestników, mobilizacja indywidualnych zasobów radzenia sobie ze skutkami zdarzenia, udzielanie informacji o dalszych planach, działaniach, konsekwencjach, a także monitorowanie stanu emocjonalnego poszkodowanych.

**Defusing** – spotkanie z osobami, które doświadczyły traumy, nie wymagające szczególnej struktury, często improwizowane na miejscu zdarzeń. Jego celem jest rozbrojenie ostrych reakcji kryzysowych, osłabienie napięcia.

**Interwencja kryzysowa** – metoda systemowego, interdyscyplinarnego oddziaływania na osoby w kryzysie, dostarczająca wszechstronnego wsparcia, wielostronnej pomocy, w szczególności koncentrującej się na emocjonalnym aspekcie kryzysu.

**Kierowanie** – tu: jedna z zasad działania w krytycznych momentach, łagodne, stanowcze postępowanie z osobami w kryzysie, związane z prawdopodobnym oszołomieniem, doświadczaniem dysocjacji, stanów rozkojarzenia, nierównowagi psychicznej. W najprostszym sensie: prowadzenie najdalej od miejsca zdarzenia, najdalej od dalszego zagrożenia, najdalej od poszkodowanych.

**Łączenie** – tu: jedna z zasad działania w krytycznych momentach, budowanie podtrzymującej, wspólczującej, nieosądzającej więzi werbalnymi i niewerbalnymi środkami. Dobra relacja z poszkodowanymi, nawet bardzo krótkotrwała, ma w pomocy kryzysowej ogromną wagę.

**Ochrona** – tu: jedna z zasad działania w krytycznych momentach, zorganizowanie, choćby symbolicznego schronienia przed dalszym zagrożeniem lub dalszą ekspozycją na urazowe bodźce. Im mniej bodźców dotrze do dzieci (i dorosłych), im mniej zobaczą, dotkną, usłyszą, powąchają, odczują, tym lepiej. Chroń przed gapiami, przedstawicielami mediów.

**Pomoc psychologiczna w kryzysie** – Zadaniem psychologów zaangażowanych w redukcję skutków sytuacji kryzysowej jest nawiązanie kontaktu z osobami dotkniętymi kryzysem, niezależnie od subiektywnego poczucia dyrekcji szkoły na temat stopnia tego uczestnictwa. Psycholog dokonuje rozpoznania obszaru problemu i dostarcza wsparcia. W większości sytuacji wsparcie jest zapewniane poprzez mobilizację naturalnych źródeł pomocy – osób bliskich, rodziny, nauczycieli i dyrekcji. Podstawowa pomoc psychologiczna obejmuje także zapewnienie, że uczeń zostanie wysłuchany z uwagą i szacunkiem i będzie mógł rozładować narastające negatywne emocje. Spotkania z psychologami powinny odbywać się (o ile to możliwe) w salach szkolnych przy udziale nauczycieli przeszkolonych w kwestiach traumatycznego stresu i reagowania kryzysowego. Pierwsze działania psychologiczne w sytuacjach kryzysowych adresowane są do nauczycieli i wychowawców – ich celem jest przygotowanie kadry szkolnej do adekwatnego reagowania na kryzys.

**PPP** – Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna

**PZP** – Poradnia Zdrowia Psychicznego

**Presuicydalny zespół, zawężenie** – zespół przedsamobójczy to szczególny stan emocjonalny polegający na skierowaniu myśli i dążeń do spraw związanych ze śmiercią i samobójstwem oraz towarzyszącym mu przekonaniem o funkcjonowaniu w sytuacji bez wyjścia

i braku możliwości uzyskania pomocy. Elementy składowe zespołu przedsamobójczego (czynniki suicydogenne):

- zawężenie funkcjonowania i dominacja negatywnych doznań emocjonalnych, intensywne rozważania o samobójstwie, fantazje samobójcze, hamowanie wybuchów agresji i kierowanie agresji na własną osobę.

**Probacja alternatywna** – swoista próba polegająca na zamianie środka (surowszego) wykonywanego w warunkach resocjalizacyjnej placówki stacjonarnej na organizację resocjalizacji w środowisku otwartym. W świetle przepisów prawa karnego, probacja to pozostawienie sprawy na próbę w warunkach wolnościowych pod nadzorem wyspecjalizowanego organu, tj. kuratora.

**Przesłuchanie nieletniego** – podstawą prawną do przesłuchania nieletniego przez Policję jest art. 39 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Przesłuchanie sprawy czynu karalnego odbywa się w obecności rodziców (ojca albo matki) lub opiekuna, albo obrońcy (gdy jest ustanowiony w sprawie), a jeżeli zapewnienie ich obecności jest w danym wypadku niemożliwe, należy wezwać nauczyciela, przedstawiciela powiatowego centrum pomocy rodzinie lub przedstawiciela organizacji społecznej, do której zadań statutowych należy oddziaływanie wychowawcze na nieletnich lub wspomaganie procesu resocjalizacji. Przesłuchanie nieletniego bez udziału którejkolwiek z osób wymienionych stanowi istotne naruszenie procedury. Przez „niemożliwość” wzięcia udziału w przesłuchaniu nieletniego jego rodziców, opiekuna lub obrońcy należy rozumieć przeszkodę natury faktycznej, której w danym wypadku nie można pokonać, np. chorobę, pobyt za granicą, pobyt w zakładzie karnym, itp., a w czynnościach nie cierpiących zwłoki również znaczną odległość od miejsca pobytu rodzica, opiekuna do miejsca dokonywania czynności.

**Psychoza** – zaburzenie psychiczne definiowane w psychiatrii jako stan umysłu, w którym doznaje się silnych zakłóceń w percepcji rzeczywistości. Osoby które doznają stanu psychozy mogą doświadczać halucynacji, paranoidalnych urojeń i obsesji, nagłych zmian osobowości, a ich sposób myślenia ulega zwykle całkowitej dezorganizacji. Bardzo często osoba w stanie psychozy nie ma jej świadomości i wydaje się jej, że funkcjonuje normalnie.

**Socjoterapia** – całość oddziaływań wykorzystywanych przy zmniejszaniu skutków zaburzeń psychicznych, przede wszystkim u dzieci i młodzieży. Stawia sobie cele: terapeutyczne (m.in. dostarczanie doświadczeń korygujących, odreagowanie), rozwojowe (m.in. zaspokajanie potrzeb rozwojowych) i edukacyjne (poznawanie zagadnień ważnych z punktu widzenia problemu, trenowanie umiejętności).

**Szkolny Zespół Kryzysowy (SZK)** – zespół sformowany w okresie działań poprzedzających kryzys. Dobór osób do takiego zespołu powinien być bardzo staranny i rozważny. Jego przedstawiciele powinni pamiętać, że w określonych sytuacjach mogą zostać sprowadzeni do roli personelu pomocniczego. Będzie tak w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia (sytuacje z zakładnikami, zabójstwo na terenie szkoły), które rozciąga się w czasie i wymaga natychmiastowej interwencji służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny. Członkowie zespołu powinni nabyć umiejętność rotacji ról, gdyż w niektórych sytuacjach konieczne będzie zastępowanie się nawzajem.

Poniżej przedstawiamy typowe role zespołu (na podstawie James, Gilliland, 2005):

- *Koordynator reagowania kryzysowego* – osoba умеjąca podejmować trafne decyzje pod presją czasu i na podstawie ograniczonych danych. Zaleca się, aby wywodziła się z władz szkoły, znała rozkład pomieszczeń budynku oraz elementy planu kryzysowego. Rolą jej jest wdrażanie, kierowanie i ocena planu kryzysowego;
- *Koordynator przebiegu interwencji kryzysowej* – odpowiada za przeprowadzenie działań zgodnych z planem kryzysowym. Powinien znać techniki interweniowania kryzysowego i radzić sobie z różnymi rodzajami kryzysów, od katastrof do zdarzeń obejmujących pojedyncze osoby;
- *Łącznik z przedstawicielami mediów* – odpowiada za nawiązanie i utrzymanie kontaktu z dziennikarzami zarówno mediów lokalnych jak też ogólnokrajowych. Powinien posiadać gruntowną wiedzę na temat sytuacji konfliktowych oraz metod komunikowania się w kryzysie, jak też umieć konstruować informacje dla mediów oraz oceniać skutki podawania konkretnych informacji dziennikarzom;

- *Łącznik z policją i służbami porządkowymi, ratowniczymi, medycznymi* – jego skuteczność uzależniona jest od jakości kontaktów z organami ścigania. Powinien mieć obszerną wiedzę na temat procedur bezpieczeństwa i występujących zagrożeń w środowisku lokalnym. Ponadto osoba taka powinna znać procedury zgłaszania zawiadomień o przestępstwach, tryb prowadzenia postępowań powypadkowych oraz w sprawach o przestępstwa. Zadaniem jej jest również zapewnienie odpowiedniej pomocy medycznej osobom poszkodowanym oraz powiadamianie osób zainteresowanych o stanie zdrowia osób zaangażowanych w sytuację kryzysową;
- *Łącznik ze społecznością lokalną i rodzicami* – podstawowym zadaniem tej osoby jest kontaktowanie się z rodzicami i przedstawicielami społeczności lokalnej oraz dostarczanie im informacji oraz wsparcia. Jest to bardzo ważne, ponieważ te kontakty będą silnie wpływać na możliwości poradzenia sobie ze skutkami zdarzeń kryzysowych;
- *Osoby interweniujące w kryzysie* – personel zaangażowany w interwencję kryzysową należy dobierać spośród osób mających silną motywację do udzielania pomocy innym, np. psychologów, pedagogów, wychowawców, pielęgniarek etc. Ważną sprawą jest, aby osoby te miały dobry kontakt z dziećmi lub młodzieżą. Decydujące dla sprawnego i profesjonalnego działania jest przeszkolenie z udzielania pomocy psychologicznej, prowadzenia odreagowania, debriefingu, itp. Nie każda osoba będąca pedagogiem, wychowawcą czy psychologiem szkolnym jest automatycznie dobrym kandydatem na interwenta. Konieczne jest tutaj oprócz motywacji do pomocy innym, odpowiednie przeszkolenie, trening i doświadczenie;
- *Logistyk* – osoba ta powinna mieć dostęp do materiałów niezbędnych dla działania w kryzysie, np. papieru, długopisów, telefonów, wody pitnej, ale także środków transportu i łączności (kierownik administracyjny szkoły?).

Sytuacja kryzysowa, kryzys w szkole – zbieg zdarzeń, okoliczności, zachowań, które zakłócają naturalny tryb funkcjonowania szkoły, burzą „rutynę”, zdarzenia, które następują nagle, nieoczekiwanie.

Trauma (lub uraz psychiczny) – ostry, nagły uraz, który może spowodować zaburzenia somatyczne i psychiczne. Często na skutek intensywnej emocji lub urazu czaszkowego, wywołanego wypadkiem lub jednorazową katastrofą (trzęsienie ziemi, pożar, itd.), człowiek przejawia mniej lub bardziej trwałe objawy zaburzeń psychicznych (*syndrom pourazowy*). Najważniejsze z nich to drażliwość, łatwe uleganie zmęczeniu, astenia, amnezja, regres do któregoś ze stadiów okresu dziecięcego, czasem ucieczka w chorobę i problemy alkoholowe.

Ujęcie nieletniego – to „schwytywanie” go na gorącym uczynku czynu zabronionego lub w pościgu podjętym bezpośrednio po popełnieniu czynu. Po ujęciu nieletniego policjant powinien poinformować go o przyczynie ujęcia i pouczyć o prawie złożenia zażalenia do sędziego rodzinnego na czynność naruszającą jego prawo. Jeżeli nie wystąpią przesłanki do zatrzymania nieletniego, po dokonaniu, zgodnie z przepisami ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, czynności z jego udziałem, winien on być niezwłocznie przekazany rodzicom lub opiekunom, którzy pisemnie potwierdzą przejęcie nieletniego.

Zatrzymanie nieletniego – jeżeli jest to konieczne ze względu na okoliczność sprawy, Policja może zatrzymać, a następnie umieścić w policyjnej izbie dziecka nieletniego, co do którego istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełnił czyn karalny, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów tego czynu, albo gdy nie można ustalić tożsamości nieletniego. Policja o zatrzymaniu nieletniego niezwłocznie zawiadamia jego rodziców lub opiekunów. Przez niezwłoczne powiadomienie należy rozumieć dopełnienie obowiązku powiadomienia tych osób, gdy tylko zostanie ustalony ich adres, numer telefonu itp. Jeżeli zachodzi konieczność dokonania z udziałem nieletniego czynności w wypadkach nie cierpiących zwłoki, a przed rozpoczęciem tych czynności brak jest podstaw do zatrzymania nieletniego, Policja doprowadza go do jednostki albo – w miarę potrzeby – dokonuje czynności w miejscu jego zamieszkania. Jeżeli nie znajdą przesłanki do zatrzymania nieletniego, po zakończeniu czynności dokonywanych z jego udziałem poza miejscem zamieszkania, przekazuje go rodzicom lub opiekunom (za pisemnym potwierdzeniem przejęcia nieletniego).

Załącznik 4.

## **Skład osobowy Zespołu ds. Przeciwdziałania Problemom Wychowawczym**

*Załącznik Nr 1  
do Zarządzenia Nr 1424/06  
Prezydenta Miasta Gdańska  
z dnia 5 grudnia 2006r*

1. Krzysztof Sarzała – Centrum Interwencji Kryzysowej PCK – przewodniczący Zespołu
2. Regina Białousow – dyrektor Wydziału Edukacji Urzędu Miejskiego w Gdańsku
3. Bogusław Borys – Akademia Medyczna w Gdańsku
4. Bożena Brauer – Komisja Międzyzakładowa Pracowników Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” w Gdańsku
5. Elżbieta Jabłońska – Zespół Szkół Energetycznych w Gdańsku
6. Andrzej Jachnik – Państwowe Szkoły Budownictwa w Gdańsku
7. Anna Lipowska Teutsch – Towarzystwo Interwencji Kryzysowej w Krakowie
8. Ewa Liszewska – Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna Nr 3 w Gdańsku
9. Łukasz Ługowski – Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii „Kąt” w Warszawie
10. ks. Krzysztof Masiulanis – Kuria Metropolitalna w Gdańsku
11. Artur Młodawski – Straż Miejska
12. Joanna Reszczyńska – Zespół Kształcenia Podstawowego i Gimnazjalnego Nr 24 w Gdańsku
13. ks. Krzysztof Sagan – Caritas Archidiecezji Gdańskiej
14. Teresa Tyl – Związek Nauczycielstwa Polskiego w Gdańsku
15. Marzena Kocik – Wydział Edukacji Urzędu Miejskiego w Gdańsku – sekretarz Zespołu.

W pracach Zespołu uczestniczyła Katarzyna Hall – Zastępca Prezydenta Miasta Gdańska.

## Załącznik 5.

### **Bibliografia**

- Augustyński A., Bukowski A. – Wokół problemów wychowania w dobie globalizacji i kultury masowej, Kraków 2005
- Araszkiewicz A. – Interwencje kryzysowe w warunkach służby wojskowej, W: Zdrowie psychiczne żołnierzy, Łódź 2000
- Badura Madej W. – Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej, Wyd. Śląsk, Katowice 1999
- Borucka A., Kocoń K. – Interwencja w szkole, W: „Remedium”, Warszawa, lipiec – sierpień 2003
- Brown K., Herbert M. – Zapobieganie przemocy w rodzinie, PARPA, Warszawa 1999
- Dambach K. E., Mobbing w szkole. Jak zapobiega przemocy grupowej, GWP, Gdańsk 2003
- Durkheim E. – Samobójstwo, Oficyna Naukowa, Warszawa 2006
- Gaś Z. – Od wychowania do profilaktyki, W: „Remedium” Warszawa 2001
- Gołębiowski J. – Powiadamianie o śmierci, W: Stołeczny Magazyn Policyjny, Warszawa 2006 / 6
- James B. – Leczenie dzieci po urazach psychicznych, PARPA, Warszawa 2003
- James K.R., Gilliland E.B. – Strategie Interwencji Kryzysowej, PARPA, Warszawa 2004
- Kamińska -Buśko B. – Zapobieganie uzależnieniom uczniów, Warszawa 1997, CMP-P
- Kołodziejczyk A., Czemirowska E., Kołodziejczyk T. – Spójrz inaczej na agresję. Program zajęć wychowawczo-profilaktycznych, Wyd. ATE, Starachowice 2001
- Kołodziejczyk J. – Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole, Wyd. NODN Sophia, Kraków 2004
- McWhirter J.J., McWhirter B.T., McWhirter A.M. – Zagrożona młodzież, PARPA, Warszawa 2001
- Mellibruda J. – Pułapka nie wybaczonej krzywdy, IPZiT, Warszawa 1995
- Olweus D. – Mobbing – Fala przemocy w szkole. Jak ją powstrzymać? Wyd. Jacek Sanorski & CO, Warszawa 1998
- Piotrowicz D. – Szkoła w obliczu incydentów krytycznych oraz sytuacji kryzysowych, CODN, Warszawa 2006
- Polanowski J. – Przemoc rówieśnicza – aspekt prawny, W: „Niebieska Linia” Warszawa 2003 / 3
- Poraj G., – Agresja w szkole. Przyczyny, profilaktyka, interwencje, Oficyna Wydawnicza Edukator, Łódź 2002
- Prajsner U. – opr. – Dylematy i wyzwania profilaktyki problemowej, PARPA, Warszawa 2001
- Prajsner U. – opr. – Perspektywy Polskiej Profilaktyki Problemowej, Warszawa 2000
- Rumpf J. – Krzycheć bić, niszczyć. Agresja u dzieci w wieku do 13 lat. GWP, Gdańsk, 2003
- Rylke H., Mileczek A., Węgrzynowska J. – Wychowanie przeciw przemocy, Wyd. Fundacja Bene Vobis, Warszawa 1998
- Sasal H.D. – Niebieska Karta, PARPA, Warszawa 2005
- Szymańska J. – Programy Profilaktyczne, CMP-P, Warszawa 2000
- Wojcieszek K. – Wygrać życie, „Rubikon”, Kraków 2002

## **Telefony alarmowe:**

**999 - pogotowie ratunkowe**

**998 - straż pożarna**

**997 - Policja**

**986 - Straż Miejska**

**992 - pogotowie gazowe**

**994 - pogotowie wodno-kanalizacyjne**

**991 - pogotowie energetyczne**

**112 - numery alarmowe z telefonu komórkowego**

**9287 - numer interwencyjny Wojewody Pomorskiego**

## **Telefony służb miejskich:**

**058 520 70 01 - Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej**

**058 323 67 27 - Wydział Edukacji Urzędu Miejskiego**

**058 323 68 72 - Wydział Zarządzania Kryzysowego i Ochrony Ludności UM**

## **Adresy, gdzie można uzyskać pomoc:**

**Centrum Interwencji Kryzysowej PCK**, Gdańsk-Nowy Port, Plac Ks. Gustkowicza 13  
tel. 058 511 01 21, 058 511 01 22, e-mail: [centrum@cik.sos.pl](mailto:centrum@cik.sos.pl).  
Ośrodek działa przez całą dobę, także w święta.

**Ośrodek Terapii Dzieci i Młodzieży z Rodzin Alkoholowych**, Gdańsk, ul. Raclawicka 17  
tel. 058 347 89 30, e-mail: [osrodek@pro.onet.pl](mailto:osrodek@pro.onet.pl)

**Gdańskie Centrum Profilaktyki Uzależnień od Alkohol**, Gdańsk, ul. Dyrekcyjna 5,  
tel. 058 320 44 04, e-mail: [gcpu@poczta.fm](mailto:gcpu@poczta.fm), gadu-gadu: 8485172

**Monar**, Poradnia i Telefon Zaufania, Gdańsk, ul 3 Maja 6,  
tel. 058 302 04 42, e-mail: [gdanskporadnia@monar.org](mailto:gdanskporadnia@monar.org)

**Gdański Telefon Zaufania „Anonimowy Przyjaciół”**, tel. 988 lub 058 301 00 00

**Klinika Chorób Psychiczych i Zaburzeń Nerwicowych**, Samodzielny Publiczny Szpital  
Kliniczny Nr 1 – Akademickie Centrum Kliniczne Akademii Medycznej w Gdańsku, Gdańsk,  
ul. Dębinki 7, tel. 058 349 22 22

**Oddział dzienny psychiatryczny dla dzieci i młodzieży**, Niepubliczny Zakład Opieki  
Zdrowotnej Gdańskie Centrum Zdrowia, Gdańsk, ul. Oliwska 62, tel. 058 343 04 23